

Разживін В.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету
УДК 821.161.2-311.6.09“19”

**СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ
В ПОВІСТЯХ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО
20–30-х р. ХХ ст.**

Стаття продовжує серію публікацій про вітчизняну історичну прозу. Її присвячено проблемі художньої інтерпретації історичного факту в повістях Андрія Чайковського. Розглядається специфіка трактування подій минувшини, авторські особливості їх моделювання. Наголошується на оригінальності та своєрідності авторської версії, що ґрунтується на глибокому знанні історії.

Ключові слова: історична проза, моделювання, історичний факт, інтерпретація, авторська версія.

Разживин В.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

**СПЕЦИФИКА ИНТЕРПРЕТАЦИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКТА
В ПОВЕСТЯХ АНДРЕЯ ЧАЙКОВСКОГО
20–30-х г. ХХ в.**

Статья продолжает серию публикаций об отечественной исторической прозе. Она посвящена проблеме художественной интерпретации исторического факта в повестях Андрея Чайковского. Рассматривается специфика изображения событий прошлого, авторские особенности их моделирования. Акцентируется на оригинальности и своеобразии авторской версии, базирующейся на глубоком знании истории.

Ключевые слова: историческая проза, моделирование, исторический факт, интерпретация, авторская версия.

Razhyvin V.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

**SPECIFICS OF INTERPRETATION OF A HISTORICAL FACT
IN THE ANDRIY TCHAYKOVSKY'S STORIES OF 1920-30S**

The article continues a series of publications on national historical prose. It is devoted to the problem of fictional interpretation of a historical fact in the stories of Andrei Tchaikovsky. The specifics of interpretation of events of the past and writer's peculiarities of their modeling are considered. The author emphasizes the originality and uniqueness of Tchaikovsky's version, which is based on a deep knowledge of history.

The problem of the correlation between historical and artistic truth is of particular importance in the historical fiction, since the writers deal with events that have already taken place in the past and have received appreciation in the works of scholars and memoirs of contemporaries. Specific literary material requires the historical writer to be firmly rooted in facts and documents, thoroughly investigating and processing them and selecting only those that best help convey the spirit of the modelled era. In this context, the individual experience of Andriy Tchaikovsky is, of course, interesting today, because he belongs to the primacy of historical fiction writer

in Ukraine.

The novellas “Cossack’s Revenge” and “On Departure” represent a typical embodiment of what has been called the historical novel in Western Ukrainian literature. These works feature fictional protagonists and events whose temporal space has no clearly defined boundaries. They are built on the principle of romantic idealization of the Cossacks, where history serves only as a background for the depiction of Cossack customs, traditions, everyday life, and not the object of interpretation. Thus, there is only a peculiar echo of historical events in the stories about Bohdan Khmelnytsky’s times of the old Cossack Okhrim in “Cossack’s Revenge”. The main motive of the text is the personal revenge of Cossack Karp Kozhushenko to a Ovrutsky for the death of his peasant parents, who were killed by whips. The story “On Departure” seems to continue the traditions of I. Franko’s “Zahar Berkut”. But the picture developed by the author is far from the historical realities of that time. Although the writer quite objectively reflected both the causes of the departure, the Tatar attacks, and the fight against them.

In these novellas A. Tchaikovsky is interested not so much a reflection of a specific historical reality, but a popularization of the Cossack spirit, brotherhood, chivalry, and glory.

A. Tchaikovsky addressed specific historical figures and events in the novella “Bohdanko”. At the center of the work is the figure of the glorious descendant of the great Lithuanian prince Gediminas Bohdan Ruzhynsky, nicknamed by the Cossacks and Polish historians Bohdanko. Scrupulously referring to the historical fact, A. Tchaikovsky in his version used all the more or less known documented details of the life of Ruzhinsky.

The novella “Before the Disruption” is about the most glorious figure of our Cossack past – Bohdan Khmelnytsky. True to his creative concept, trying to fill in the gaps existing in the historical literature, A. Tchaikovsky turned to the little-known pages from the life of the hetman. The basis of the author’s version is the events from the childhood of Bohdan to the destruction of Subotov by Chaplinsky. In the novella the future hetman from the very beginning of his life shows all the signs of an extraordinary personality: the ability of the organizer, a great ability to study, the ability to find a way out of any difficulty, military talent, loyalty to his father’s faith and nationality. And A. Tchaikovsky seems to rely on the work of contemporary historians V. Lypynsky and S. Tomashivsky, who, contrary to Polish and Ukrainian tradition, evaluated Khmelnytsky’s activities only on a positive note.

A. Tchaikovsky’s novella “Colonel Mykhailo Krychevsky” continues the theme of the Liberation War. It tells about the well-known associate of Khmelnytsky, his close relative (godfather), who in his time, being a Chigirinsky colonel, released the future hetman from custody and gave the opportunity to escape to Sich. True to the romantic tradition, the writer pays much attention to the development of the love story of Krychevsky and Olena Krushvitska. It is these love conflicts that make the work attractive to readers. Although the writer is interested in more serious issues. Based on the work of V. Lypynsky, A. Tchaikovsky considers the participation of the nobility in the Liberation War under the leadership of Bohdan Khmelnytsky.

Thus, the authors of historical prose of the 1920-30s, including A. Tchaikovsky, tried to give preference to fact over fiction, but the old romantic tradition was still quite tangible.

Key words: *historical prose, modeling, historical fact, interpretation, author's version.*

Тема козаччини широко представлена в українській історичній

повісті 20 – 30-х років ХХ століття. Найпродуктивнішим та найвідомішим автором, патріархом української історичної прози справедливо вважають Андрія Чайковського. Серед його творчого доробку цього періоду є й повісті: „Козацька помста” (1920), „На уходах” (1921), „Олексій Корнієнко” (1927), „Сонце заходить” (1930), „Богданко” (1934), „Полковник Михайло Кричевський” (1935), „Перед зривом” (1937).

Постановка проблеми. Проблема співвідносності історичної й художньої правди набуває у творах історичної прози особливого значення, оскільки їх автори мають справу з подіями, що вже відбулися в минулому й одержали оцінку в роботах науковців та спогадах сучасників. Це певною мірою обмежує творчі пошуки письменника, адже авторський задум і художня логіка його творів повинні узгоджуватися з конкретними історичними джерелами. Специфічний літературний матеріал вимагає від історичного повістяря міцного опертя на факти й документи, ретельного їх дослідження та обробки й відбору лише тих із них, що краще допомагають передати дух модельованої епохи.

Зацікавленість історичною тематикою серед письменницького загалу того часу була викликана перш за все реаліями суспільно-політичного життя. Козацьку атрибутику у буремних подіях 1917 – 1921 років використовували не лише учасники національно-визвольних змагань, а й їхні затяті політичні опоненти. Все це наклало певний відбиток на художнє осмислення перш за все української історії.

У цьому контексті індивідуальний досвід Андрія Чайковського є, безумовно, цікавим і сьогодні, адже на вітчизняних теренах саме йому належить першість історичного белетриста.

Аналіз останніх досліджень. Через засилля ідеологічних догм і кон'юнктурних підходів процес ретельного дослідження української історичної повісті 20 – 30-х років став можливим лише за часів незалежності. Книги Чайковського разом з іншими творами стали на довгий час небажаними, що не сприяло їх рецепції у науковому середовищі. Певну зацікавленість у дослідженні творчості письменника підтримувала лише діаспора. Ситуація суттєво змінилася на краще з часів перебудови. З'явилося кілька розвідок та публікацій (Андрусів С., Кейда Ф., Кирчів Р., Лебедівна Л., Нахлік Є., Ромащенко Л.), що актуалізували його літературну спадщину. Однак інтерес науковців до творчого надбання Чайковського не став постійним. Хоча й за письменником усталася слава патріарха української історичної прози, але на фоні сьогодення його книги видавалися трохи наївними, дещо примітивними, а отже знову виявилися на маргінесі наукових досліджень. Як не дивно, але творчість Чайковського може знову стати актуальною саме зараз, адже наш час вимагає не стільки художньо досконалої, скільки ідеологічно правильної інтерпретації дійсності.

Мета статті – з'ясувати особливості співвіднесення історичних фактів та авторських версій в інтерпретації історичних подій в повістях Андрія Чайковського 20 – 30-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повісті „Козацька помста” та „На уходах” радше представляють типове втілення того, що в західноукраїнській літературі носило назву історичного роману. У цих творах присутні вигадані головні герої та події, часовий простір яких не має чітко визначених меж. Збудовані вони за принципом романтичної ідеалізації козацтва, де історія служить лише фоном для змалювання козацьких звичаїв, традицій, побуту, а не власне об’єктом інтерпретації. Так у повісті „Козацька помста” присутній лише своєрідний відгук історичних подій в розповідях про часи Хмельниччини старого козака Охріма. Головним мотивом твору стає особиста помста козака Карпа Кожушенка пану Овруцькому за смерть своїх батьків-селян, забитих канчуками. Історичного підґрунтя ця історія не має, а будується на ідеалізованих козацьких поняттях честі, відваги, благородства. Карпо викрадає сина пана Остапа, виховує його як козака і разом із ним приходять помститися. Остап зрікається батька, віддає землю селянам і йде на Січ. Це й є козацька помста.

Повість „На уходах” будує своєрідний міф досконалої української громади, ніби продовжуючи традиції „Захара Беркута” І. Франка. Велика група селян переселяється з-під Канева на правий берег річки Висуні, притоки Дніпра. Вони засновують поселення, в якому життя будується на законах соціальної рівності, без панського нагляду: „Село, не маючи над собою іншого пана, крім своєї виборної старшини, працювало само на себе. Щороку зорювало більше степу під посів. Множився товар, два рази на рік приїжджали покупці по хліб, мед та шкури. Вони привозили на обмін залізо, рушниці, зброю, порох, сіль... Уходникам жилося добре. Не було тут ні бідних, ні багатих, не було ні голодних, ні голих, не було дармоїдів чи лежнів” [2, с. 182]. Утопічна картина ідилічного незалежного від міста сільського життя – щира мрія українського селянина. Але розбудована автором картина дуже далека від історичних реалій того часу. Хоча письменник досить об’єктивно відобразив і причини уходництва, і татарські напади, і боротьбу з ними. Відчувається глибока обізнаність автора з темою, в описах життя уходників він опирається на роботи М. Грушевського.

У цих повістях А. Чайковського цікавить не стільки відображення конкретної історичної реальності, скільки бажання популяризувати козацький дух, побратимство, лицарство, славу. Головне для нього – виховне значення описуваного, бо твори призначалися для молодого читача. Провідна ідея – вірність Україні: „...На широкому світі, не дай заманитися спокусам сатани, не зляшись, не змосковсь, не дай панам заманитися на почеси й багатства, а служи вірно своєму народові, тій бідній неньці Україні, розшарпаній на шматки, пам’ятай, що лиш той тобі брат, хто твоєю мовою говорить, однаково з тобою Богові молиться...” [1, с. 347].

До конкретних історичних осіб та подій А. Чайковський звернувся в повісті „Богданко”. У центрі твору постать славного нащадка великого

литовського князя Гедиміна Богдана Михайловича Ружинського, прозваного козаками й польськими істориками Богданком. Можливим є й те, що князь мав друге ім'я Михайло. Певна плутанина власних імен зафіксована ще в М. Аркаса. В історію України він увійшов як один із перших козацьких гетьманів, що прославився походами проти турків і татар. Скрупульозно ставлячись до історичного факту, А. Чайковський у своїй художній версії використав усі більш-менш відомі подробиці з життя Ружинського, зафіксовані документами. Перш за все це боротьба з татарськими набігами ще до від'їзду на Січ, якій знаходимо підтвердження у відомого дослідника козацької минувшини Д. Яворницького: „Князь Богдан Ружинский сделался известным сперва как начальник польской козацкой милиции, охранявшей границы польской республики” [4, 2, с. 11]. Потім перехід до низових козаків, успішні піші походи на Крим та морем до Туреччини, обрання гетьманом і загибель від вибуху міни під час облоги турецької фортеці Іслам-Кермен. Д. Яворницький зазначав, що князя привела на Січ спільність інтересів прикордонного та низового козацтва, не вказуючи конкретніших причин. А. Чайковський, спираючись на фольклорні джерела (народна дума про Богданка), причиною від'їзду Ружинського на Запоріжжя називає особисту трагедію та почуття помсти кривдникам. Ця версія допомагає поєднати розрізнені історичні відомості у стрункий логічний ланцюжок. Смерть матері від татар і викрадення коханої пояснюють люту жорстокість князя під час походів, яку відзначають всі історичні джерела. Відсутність достовірних даних про подальшу долю дружини Ружинського Олени дала можливість письменнику інтерпретувати їх на власний розсуд. У художній версії цих подій, створеній А. Чайковським, жінка потрапляє до гарему, але не кориться татарському мурзі, відмовляється прийняти мусульманську віру за що і гине.

Повість „Перед зривом” розповідає про найславнішу постать нашого козацького минулого – Богдана Хмельницького. Вірний своїй творчій концепції, намагаючись заповнити існуючі в історичній літературі прогалини, А. Чайковський звернувся до маловідомих сторінок з життя гетьмана. В основу художньої авторської версії покладено події від дитячих років Богдана до зруйнування Суботова Чаплинським. У творі майбутній гетьман від самого початку свого життєвого шляху проявляє всі ознаки неординарної особистості: здібності організатора, неабияку здатність до навчання, вміння знайти вихід із будь-якої скрути, військовий талант, вірність батьківській вірі та вітчизні. Здається, у цьому плані письменник А. Чайковський спирається на роботи сучасних йому істориків В. Липинського та С. Томашівського, які всупереч польській та й українській традиції оцінювали діяльність Хмельницького лише в позитивному плані.

Автор точно передає атмосферу навчання в єзуїтському колегіумі, намагання викладачів навернути до католицизму нащадків православних

шляхетських родів. Вірний своїй ідеї він показує Хмельницького як організатора опору цьому процесу за що його й переводять зі Львова до Ярослава. Хоча ця подія й не має конкретних підтверджень, вона все ж є досить вірогідною. Історичні джерела зберегли ім'я одного з його тогочасних вчителів – Андрія Гонцеля Морського, який у повісті Чайковського відіграв у формуванні світогляду Богдана важливу роль. Саме він в авторській версії відмовив Хмельницького від переходу до католицизму. Письменник розгортає перед нами картину дійсних подій із життя гетьмана: козакування в батьківській сотні, бій під Цицерею, полон, каторга, господарювання на хуторі в турка Селіма. Епізод визволення Хмельницького з полону в українській історіографії однозначного трактування не має. Одні джерела вказують, що його викупила мати; інші, що козаки, щоб віддячити за заслуги батька; можливо, що він просто як діяльна натура втік із полону.

А. Чайковський пропонує свій варіант вирішення цієї проблеми: майбутній гетьман звільняється з неволі власними зусиллями, але не тікає, а завдяки власному розуму досягає того, що Селім сам відпускає його. Не відступаючи від історичної правди, письменник основною причиною виступу Хмельницького проти Речі Посполитої залишає особисту образу – зруйнування хутора Суботова Чаплинським. Однак накопичувані під час розвитку подій кривди Богдана, яких він зазнає від поляків як православний шляхтич, є не лише особистими. Отже, авторська версія подій обґрунтовує логічність виступу Хмельницького проти Польщі.

Продовжує тему Визвольної війни повість А. Чайковського „Полковник Михайло Кричевський”. У ній розповідається про відомого сподвижника Хмельницького, його близького родича (кума), який у свій час, будучи Чигиринським полковником, випустив майбутнього гетьмана з-під арешту й дав можливість втекти на Січ. Вірний романтичній традиції письменник багато уваги приділяє розвитку історії кохання Кричевського та Олени Крушвіцької. Саме ці любовні колізії й роблять твір привабливим для читачів. Хоча письменника цікавлять серйозніші проблеми. Спираючись на роботу В. Липинського, А. Чайковський розглядає питання участі шляхти у Визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького. Серед польського та литовського панства, що стояло на службі в короля Речі Посполитої, значну частину становили вихідці із старовинних українських православних родів. Одні з них залишилися вірними шляхетським інтересам, як Ярема Вишневецький, інші перейшли на бік повстанців. Саме їх поява у війську Богдана свідчить про наявність державницької ідеї й не дає можливості звести всі військові дії до тривіального бунту черні проти своїх панів, які вже не раз відбувалися в наших землях того часу.

У повісті автор зосереджує увагу читача на тому складному зламі, що відбувається в душі полковника Кричевського. Він – католик за віросповіданням, хоча й походить із старовинного православного

українського роду. Нелегко дається йому крок єднання з власним народом, який ми бачимо в його розмові з Хмельницьким: „Я шляхтич, та чи польський, я вже тепер не знаю... Колись на це звернув мені увагу пан гетьман, а згодом ти. Я довго мучився, передумуючи твої слова. В мене почала перероджуватися душа. Мене потягло до тих моїх предків, що звалися ще Грициками, Стецьками та Федьками... Я почув, що я сюди належу, що я руський шляхтич і своєму народові хочу всею душею служити” [3, с. 80]. Очевидно, що письменник мав рацію. Адже серед полководців часів Богдана Хмельницького історики визначають учорашніх польських шляхтичів: Богуна (шляхетське походження якого все-таки сумнівне), Теодоровича, Гоголя (Яновського), Нечая, Морозенка-Мрозовицького, Кричевського.

Отже, автори історичної прози 20 – 30-х років ХХ століття, зокрема і А. Чайковський, намагалися надавати перевагу факту над вигадкою, але стара романтична традиція була ще досить відчутною. Найщиріша зацікавленість минулим викликала до життя велику кількість творів історичної тематики неоднакової художньої вартості, породила своєрідну „моду” на них.

Однак слід зазначити, що, не зважаючи на спільні для всіх умови, письменники, маючи достатньо глибоке наукове підґрунтя, своє ставлення до історичного факту та специфіку його інтерпретації у власній авторській версії подій тлумачили по-різному.

Своєрідна тенденційність авторів відчутна по обидва боки Збруча. Українська радянська історична повість 1920 – 30-х рр. (як і інші різновиди історичної прози) зазнала жорсткої ідеологічної регламентації. В умовах певної ізоляції від світового і європейського літературно-мистецького процесу пропагувалися ідеї марксизму-ленінізму як єдино правильної теорії.

Не зважаючи на відносну творчу свободу, західноукраїнські автори теж по-своєму тенденційні (це цілком стосується і повістевого доробку Чайковського). Їхні твори наскрізь ідеологізовані: вони буквально переповнені ідеєю національної ідентифікації та самовизначення. Величезний вплив історичної прози на піднесення національної свідомості фіксує більшість дослідників цього періоду. Звідси й походить характерний для творів Чайковського підкреслений дидактизм, намагання вплинути на свідомість, політичне й національне самовизначення читача.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в працях компаративного характеру, які б дозволили побачити авторські версії інтерпретації історичного факту в тогочасних повістях про минувшину.

Література

1. Заклятий козак / Упорядкування та передмова О. Мишанича. Київ: Обереги, 1994. 544 с.

2. Чайковський А. Повісті. Львів: Каменярь, 1989. 336 с.

3. Чайковський А. Полковник Михайло Кричевський. Вінніпег: Тризуб, 1949. 132 с.

4. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 2. 560 с.

Шаболдов О.

– аспірант кафедри української літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНИЙ СВІТ ПОЕЗІЇ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

У статті проаналізовано художній світ поезії О. Теліги, розкрито зв'язок художньої образності в поетичній творчості О. Теліги з певними матеріальними стихіями, які надихали поетку, в контексті реалізації авторської настанови на творення в літературі модерних жіночих образів. На основі проведеного аналізу відзначається домінування образів вогняної стихії, що асоціюється переважно з маскулітними рисами та вповні відповідає потребі творення образу модерної жінки, як особистості, у якій поєднуються фемінні й маскулітні риси.

Ключові слова: художній образ, матеріальна стихія, стихійний образ, маскулітність та фемінність.

Шаболдов А.

– аспірант кафедри української літератури Луганського

національного університету імені Тараса Шевченка

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР ПОЭЗИИ ЕЛЕНА ТЕЛИГИ

В статье проанализирован художественный мир поэзии Е. Телиги, раскрывается связь художественной образности в поэтическом творчестве Е. Телиги с определенными материальными стихиями, которые вдохновляли поэтессу, в контексте реализации авторского замысла по созданию в литературе современных женских образов. На основании проведенного анализа отмечается доминирование образов огненной стихии, которая ассоциируется преимущественно с маскулітными чертами и вполне отвечает необходимости создания образа современной женщины, как личности, сочетающей фемінные и маскулітные черты.

Ключевые слова: художественный образ, материальная стихия, стихійный образ, маскулітность и фемінность.

Shaboldov O.

– Post-graduate Student, Ukrainian Literature Department, Luhansk Taras

Shevchenko National University

THE IMAGINATIVE WORLD OF OLENA TELIHA'S POETRY

The article analyzes the imaginative world of O. Teliha's poetry, reveals the connection of imagery in the O. Teliha's poetical works with certain material elements that inspired the poet in the context of the author's tendency to create modern female images in the literature. Basing on the analysis, it is observed the dominance of images of fiery elements, which is associated mainly with masculine features and fully meets the need to create the image of a modern woman as a personality with feminine and masculine features.

O. Teliha was one of the most prominent representatives of the Prague School. Beginning in the mid-1940s. Olena Teliha's works has been studied in articles by V. Derzhavyn, Yu. Sherekh (Sheveliov), D. Dontsov. O. Klymentova, N. Myronets, Ya. Parkheta are modern scholars, who research her works. However, the imagery of O. Teliha's poetry has not been explored enough.

The article analyzes the imaginative world of the O. Teliha's poetic works. Yu. Sherekh identified album poetry as a source of poet's rich imagery. However,